

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата юридичних наук
Хоменка Михайла Михайловича
на дисертацію Мартинюка Віктора Анатолійовича
на тему «Природні об'єкти та природні ресурси
як об'єкти цивільних прав»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 – Право

Актуальність теми дослідження. Сучасні процеси реформування цивільного законодавства України зумовлюють необхідність радикального перегляду усталених (подекуди – архаїчних) підходів до фундаментальних категорій юридичної науки, однією з яких, безперечно, є категорія об'єктів цивільних прав. Наразі відносини використання природних ресурсів регулюються численними нормами галузевого законодавства: цивільного, адміністративного, земельного, екологічного, господарського. Додаткової актуальності тематиці дисертаційного дослідження додає доволі непослідовне регулювання природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав в основному акті цивільного законодавства – ЦК України.

У контексті актуальності теми дисертаційного дослідження слід також згадати і багаторічну практику вилучення природних об'єктів та природних ресурсів з цивільного обороту, встановлення на них режиму виключної державної власності. Викладене зумовлює неоднозначне доктринальне та нормативне сприйняття приватноправових характеристик таких об'єктів.

Зазначимо, що непослідовне та безсистемне регулювання приватних відносин, пов'язаних з цивільним оборотом досліджуваних об'єктів, не сприяє ефективному здійсненню та захисту цивільних прав на природні об'єкти та природні ресурси.

У наведеному контексті слід також зазначити про існування у національному законодавстві низки штучних правових конструкцій, відмінних від традиційних, перевірених практикою, цивільно-правових форм регулювання. Передусім йдеться про такі атавізми радянського права як господарське відання та оперативне управління.

Водночас в умовах розвинутої ринкової економіки досконале законодавче регулювання цивільно-правових відносин, об'єктами яких є природні об'єкти та природні ресурси, лежить в основі їх ефективного використання.

Наведені аргументи є свідченням особливої актуальності дослідження питань, пов'язаних з визначенням місця природних об'єктів та природних ресурсів у системі об'єктів цивільних прав.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Зміст дисертації відображає логіку мети та предмета дослідження. Він передбачає аналіз як теоретичних проблем з теми дисертаційного дослідження, так і низки питань правозастосування. Загалом, дисертація характеризується ознакою єдності змісту. Можемо констатувати, що наукові положення дисертаційного дослідження об'єктивно відображають реальний стан розробки досліджуваної автором проблематики.

У роботі чітко визначені об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з використанням природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав. Предметом дослідження є цивільно-правовий режим природних об'єктів та природних ресурсів.

Сформульовані мета і завдання вказують на глибину наукового пошуку, його комплексний характер та фундаментальний підхід здобувача до досліджуваної ним проблематики.

Структурна побудова дисертації є логічно обґрунтованою, послідовною і повною мірою відповідає поставленій меті дослідження, яка полягає у комплексній розробці теоретичних і практичних основ правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, формулюванні пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в частині правового регулювання речових та зобов'язальних відносин, об'єктами яких є природні об'єкти та природні ресурси.

Для досягнення наведеної мети було поставлено значну кількість відповідних завдань, а саме: розкрити зміст та співвідношення категорій «природний об'єкт» та «природний ресурс», розглянути їх майновий, цивільно-правовий аспект; сформулювати авторське визначення поняття природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, визначити їх особливості; узагальнено представити характеристику природних об'єктів та природних ресурсів на підставі віднесення до тієї чи іншої класифікаційної групи речей; обґрунтувати особливості цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів; розкрити специфіку цивільного обороту природних об'єктів та природних ресурсів;

розглянути цивільно-правові основи інституту права власності на природні об'єкти та природні ресурси, особливості різних видів власності; систематизувати та обґрунтувати види і особливості поширення інших речових прав на природні об'єкти та природні ресурси; розробити науково-обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до ЦК України та інших нормативно-правових актів України, які визначають цивільно-правовий режим природних об'єктів та природних ресурсів.

Ознайомлення зі змістом дисертації дає підстави для висновку про те, що автором повною мірою вирішено наведені вище завдання та досягнута мета дослідження.

Обсяг дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам і складає 188 сторінок основного тексту. Сформульовані у дисертації наукові положення та висновки є загалом обґрунтованими і достовірними. Автором для обґрунтування власних висновків і пропозицій використано 290 джерел, що свідчить про глибину наукового пошуку і забезпечує комплексний розгляд поставлених завдань.

У процесі дослідження здобувачем був проаналізований значний обсяг нормативного матеріалу, зроблений широкий огляд наукових праць вітчизняних науковців у сфері цивільного, земельного та екологічного права.

У дисертації використана належна науково-методична база. Так, методологічну основу дисертації становлять такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний, аналізу та синтезу, формально-логічний, системно-структурний, прогностичний, конкретно-історичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, що у сукупності забезпечило одержання об'єктивних наукових результатів, обґрунтованість і достовірність висновків і пропозицій автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Використання автором значної наукової, нормативної та емпіричної бази сприяло глибокому, різнобічному висвітленню досліджуваної проблематики, формулюванню численних висновків і пропозицій, що мають ознаки наукової новизни.

У межах дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну й виносяться на захист:

Автором визначено специфіку природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, шляхом проекції на них загальних ознак об'єктів цивільних прав, а саме: здатність задовольняти потреби учасників цивільних правовідносин та, водночас, їх підвищена значущість, цінність не лише для окремих приватних суб'єктів, а й всього суспільства; фізична і облікова визначеність і відособленість конкретних ділянок природних об'єктів та природних ресурсів – дискретність; системність та нерозривний зв'язок між

собою та, в першу чергу, із земельними ділянками, на яких вони розміщені; можливість закріплення їх правового режиму нормами цивільного права.

Заслуговує на підтримку визначення автором поняття «природні об'єкти та природні ресурси як об'єкти цивільних прав» як функціонально і просторово відмежованих, індивідуально визначених, відособлених, юридично ідентифікованих частин чи компонентів навколишнього природного середовища, здатних задовольняти потреби учасників правовідносин, щодо яких можуть виникати цивільні права і обов'язки.

На підтримку заслуговує спроба автора конкретизувати поняття «цивільно-правовий режим природних об'єктів та природних ресурсів» як сукупність пов'язаних між собою засобів цивільно-правового регулювання, які забезпечують особливий порядок регулювання природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, встановлюють умови і порядок виникнення, здійснення та припинення прав на природні об'єкти та природні ресурси, їх захист. До того ж, дисертантом визначено особливості цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів: унікальність права власності на природні об'єкти та ресурси, зумовлена конституційною нормою про право власності Українського народу; більш ширший вплив публічного інтересу, що зумовлює встановлення низки обмежень цивільних прав на природні об'єкти та природні ресурси; особливий порядок виникнення цивільних прав на природні об'єкти та їх ресурси, поєднаний з реєстраційними, адміністративно-дозвільними, погоджувальними процедурами; обмеженість в цивільному обороті природних об'єктів.

Варта уваги і позиція щодо визначення співвідношення та сфери використання суміжних категорій – «ринок природних ресурсів», «ринок землі» (як відображення економічних характеристик структури, законів, принципів побудови відносин переходу природних ресурсів); «обіг землі», «обіг земельних ділянок», «обіг природних ресурсів» (як перехід прав на природні об'єкти та їх ресурси, що включає не лише традиційні для цивільного обороту способи, а й адміністративні механізми передачі природних об'єктів та їх ресурсів у власність чи користування); «цивільний оборот природних об'єктів та їх ресурсів» (як перехід їх у межах цивільно-правових відносин та на підставі цивільно-правових механізмів).

За результатами проведеного дослідження набув подальшого розвитку висновок про можливість визначення у якості об'єктів цивільного права лише відособлених природних об'єктів, обмежених і чітко визначених в просторі – земельних ділянок, водних об'єктів (озера, ставки), лісових ділянок, об'єктів тваринного світу, водних біоресурсів.

Обґрунтованими та доцільними вбачаються і запропоновані автором зміни та доповнення до ЦК України (йдеться про зміну назви Глави 27, доцільність викладення у новій редакції статті 180, а також доповнення статті 178).

Загалом наукова новизна, поза сумнівами, визначається сучасною постановкою проблеми, дослідженням нових ідей та тенденцій в аспекті теми дисертації. В роботі дістали подальший розвиток раніше проаналізовані положення, а також сформульовані нові наукові тези і висновки, які запропоновані автором особисто і винесені на захист.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати наукового пошуку знайшли відбиття у трьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, в одній науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у тезах чотирьох доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на наукових конференціях.

Висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться у дисертації, мають безперечне теоретичне і практичне значення та можуть бути використані:

(а) у науково-дослідницькій сфері: для подальших наукових досліджень і вирішення проблем, пов'язаних із поширенням на природні об'єкти та природні ресурси цивільно-правового режиму;

(б) у нормотворчій діяльності: з метою вдосконалення норм чинного законодавства України, що регулює правовий режим об'єктів цивільних прав;

(в) у навчальному процесі: для викладання навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Речові права», а також з метою підготовки відповідної навчальної та навчально-методичної літератури;

(г) у правозастосуванні: при вирішенні спорів, які виникають у сфері привласнення та цивільного обороту природних об'єктів та природних ресурсів.

Водночас, як і при дослідженні будь-якої складної і нової проблематики, в зазначеному дисертаційному дослідженні містяться дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії і напрямами подальшої розробки даної проблеми.

1. Перша група дискусійних питань стосується положень наукової новизни.

Так, у *положенні наукової новизни №5 (рівень «вперше»)* автором представлено особливості інституту права власності на природні об'єкти та природні ресурси: конституційне закріплення особливого місця природних об'єктів та їх ресурсів в системі об'єктів права власності і встановлення щодо них режиму власності Українського народу; переважання публічних форм

власності з обмеженою можливістю поширення права приватної власності; необхідність врахування об'єктивно існуючого взаємозв'язку природних об'єктів при встановленні права власності та наданні природних об'єктів у власність; обґрунтованість встановлення обмежень права приватної власності щодо суб'єктів, об'єктів, умов набуття та здійснення цього права.

Загалом підтримуючи автора у його спробах сформулювати низку авторських дефініцій, відзначимо, що наведене положення, на думку опонента, не має чітко вираженого утилітарного значення як для науки цивільного права, так і для правозастосовної практики. Більше того, запропоновані дисертантом особливості інституту права власності на природні об'єкти та природні ресурси є очевидними та слідує з юридичної природи відповідних об'єктів.

Потребує уточнення *положення наукової новизни №7 (рівень «удосконалено»)*. Йдеться про висновок автора щодо розмежування природних ресурсів як складових природного середовища (природних об'єктів) та природних ресурсів як продукції, сировини, плодів тощо. Зокрема, ні з наведеного положення наукової новизни, ні з подальшої конкретизації даного положення безпосередньо у тексті дисертаційного дослідження незрозуміло які обставини унеможливають цивільний оборот природних об'єктів та природних ресурсів (йдеться про «всі операції, пов'язані з природними ресурсами, вилученими з навколишнього середовища»).

На думку опонента, потребує стилістичного коригування *положення наукової новизни №9 (рівень «удосконалено»)*. Йдеться, зокрема, про «удосконалення автором механізму законодавчого закріплення цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів, шляхом формулювання пропозицій змін та доповнень Глави 27, ст. ст. 178, 333 Цивільного кодексу України».

Критично сприймається і *положення наукової новизни №11 (рівень «набули подальшого розвитку»)* щодо «обґрунтування віднесення земельних ділянок до нерухомих речей (нерухомості) з урахуванням особливих їх характеристик як об'єктів природи та спеціального правового режиму, визначеного нормами цивільного і земельного права».

Так, автором не конкретизовано в якій частині наведене положення наукової новизни набуло подальшого розвитку.

2. На сторінках 34-35 дисертації автор зазначає про недоцільність при дослідженні природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав та їх цивільно-правового режиму проводити між ними чітке розмежування. Далі дисертант констатує, що природні об'єкти, як правило, виступають просторовим базисом для природних ресурсів та невід'ємно з

ними пов'язані. Природні ресурси, позначаючи корисні, споживчі характеристики відповідних частин природного середовища, не існують поза межами цього середовища, його складових – вод, земель, лісів, надр.

Водночас у тексті дисертаційного дослідження автор неодноразово визначає відмінності між природними об'єктами та природними ресурсами (зокрема, у контексті дослідження оборотоздатності зазначених об'єктів у підрозділі 2.2 роботи).

На думку опонента, наведена позиція автора потребує редакційного уточнення.

3. На сторінках 53-54 дисертаційного дослідження автор констатує, що за загальним правилом власники несформованих земельних ділянок позбавлені права розпорядження ними, однак вони фактично зберігають можливість володіння і користування. Крім того, несформована земельна ділянка може стати об'єктом спадкування. Таким чином, несформовані земельні ділянки також є об'єктами цивільних прав.

Вбачається, що у наведеному контексті автору слід було більш детально дослідити практику Європейського суду з прав людини (зокрема, тлумачення статті 1 Протоколу №1).

Так, виходячи з тематики дослідження, доцільно було б проаналізувати підходи ЄСПЛ до тлумачення поняття «обґрунтовані очікування» та порівняти його з поняттям «охоронюваний законом інтерес».

Принагідно слід зазначити, що дисертантом у роботі використано лише одне рішення ЄСПЛ – Рішення від 22 травня 2018 року у справі «Зеленчук і Цицюра проти України».

4. На сторінках 92-93 дисертації автор констатує недосконалість чинної редакції статті 333 ЦК України. Зокрема, на думку дисертанта, формулювання «загальнодоступні дари природи» не має свого юридичного тлумачення та не застосовується в актах екологічного законодавства. Виходячи з викладеного, автор пропонує внести зміни у статтю 333 ЦК України, виклавши її у новій редакції. Зокрема, автор пропонує змінити і назву статті 333 ЦК, вилучивши з неї словосполучення «загальнодоступні дари природи».

На думку опонента, наведена пропозиція автора повинна бути уточнена під час публічного захисту дисертаційного дослідження (з-поміж іншого, значний інтерес становить утилітарний аспект викладення статті 333 ЦК у новій редакції).

5. На думку опонента, автору слід було б більш чітко структурувати висновки після кожного з трьох розділів дисертаційного дослідження (сторінки 75-81; 134-140; 189-194).

6. Автором не використано жодного іншомовного джерела (окрім російськомовних), що, безумовно, є недоліком дисертаційного дослідження.

Водночас наведені зауваження у певній мірі є дискусійними, такими, що покликані стимулювати подальший розвиток автором досліджуваної проблематики. А окреслені позитивні аспекти дисертаційного дослідження надають можливість зробити висновок, що дисертація Мартинюка В.А. є завершеним самостійним теоретико-правовим дослідженням, в якому актуалізовані і розроблені важливі у теоретичному та практичному відношенні проблеми юридичної науки і практики, осмислення яких сприяє подальшому розвитку правової науки та національної правової системи України.

Загальний висновок по дисертації. Здійснене Мартинюком В.А. комплексне дослідження дозволило дисертанту розробити нові теоретичні засади вирішення науково-практичної проблеми, а саме було здійснено комплексну розробку теоретичних і практичних основ правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині правового регулювання речових та зобов'язальних відносин, об'єктами яких є природні об'єкти та природні ресурси.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Мартинюка В.А.

Дисертація Мартинюка В.А. «Природні об'єкти та природні ресурси як об'єкти цивільних прав» характеризується належним теоретичним рівнем, свідчить про ґрунтовне володіння автором предметом дослідження.

Робота є оригінальною науково-дослідною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретні наукові задачі – розкрито зміст та співвідношення категорій «природний об'єкт» та «природний ресурс», розглянуто їх майновий, цивільно-правовий аспект; сформульовано авторське визначення поняття природних об'єктів та природних ресурсів як об'єктів цивільних прав, визначено їх особливості; узагальнено представлено характеристику природних об'єктів та природних ресурсів на підставі віднесення до тієї чи іншої класифікаційної групи речей; обґрунтовано особливості цивільно-правового режиму природних об'єктів та природних ресурсів; розкрито специфіку цивільного обороту природних об'єктів та природних ресурсів; розглянуто цивільно-правові основи інституту права власності на природні об'єкти та природні ресурси, особливості різних видів власності; систематизовано та обґрунтовано види і особливості поширення інших речових прав на природні об'єкти та природні ресурси; розроблено науково-обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до ЦК

України та інших нормативно-правових актів України, які визначають цивільно-правовий режим природних об'єктів та природних ресурсів.

Наукові публікації за темою дисертації із достатньою повнотою відображають основні положення та результати проведеного дослідження.

В дисертації Мартинюка В.А. «Природні об'єкти та природні ресурси як об'єкти цивільних прав» не виявлено порушень академічної доброчесності.

Вищезазначене дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Природні об'єкти та природні ресурси як об'єкти цивільних прав» з змістом відповідає п. 10-12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, та оформлена відповідно до вимог затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40, а її автор – Мартинюк Віктор Анатолійович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право.

Офіційний опонент

Кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М. М. Хоменко

ПІСЬМО ЗАСВІДОЧУЄ
ВЧЕЖИЙ СЕКРЕТАР НАДЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
11.11.2020р.

Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефанива
вул. ПТОР № 0302-В/ПС
12 11 20